

Şahin, Mustafa ve A. Ali Altın (2018). "Nikaia'nın Antik Dönemdeki Tarımsal Üretimine Dair İzler: Nikaia'dan Bir Pres Taşı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 35, s. 815-827.

DOI: 10.21550/sosbilder.406422

NİKAİA'NIN ANTİK DÖNEMDEKİ TARIMSAL ÜRETİMİNE DAİR İZLER: NİKAİA'DAN BİR PRES TAŞI*

Mustafa ŞAHİN**
A. Ali ALTIN***

Gönderim Tarihi: Mart 2018

Kabul Tarihi: Haziran 2018

ÖZET

Bu makalede, Bursa İli, İznik İlçesi, Orhaniye Köyü'nde Bursa İli ve İlçeleri Kültür Envanteri projesi kapsamında 2017 yılında bulunmuş olan bir zeytinyağı presi vida ağırlık taşı tanıtılmaktadır. Beyaz mermerden küp şeklinde kesilen bloğun, üzerinde bulunan dübel delikleri ve ön yüzde betimlenen stilize edilmiş 8 kollu khristogram motifi nedeniyle, orijinalinde bir sunak alt tablası veya bir tür mezar anıtı (?) olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Mermer blok, üzerindeki betime göre ilk olarak MS 5.-6. yüzyılda kullanılmış olmalıdır. Bununla birlikte, bloğun devişirme malzeme olarak, zeytinyağı presi vida ağırlık taşı işleviyle kullanıldığı evreye ilişkin taşın üzerinde herhangi bir tarihleyici ipucu bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nikaia, Orhaniye / Akköy, zeytinyağı pres taşı, ostotheke, Erken Hristiyanlık Dönemi

* Makale, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından BUAP(F)-2014/6 numaralı ve "Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Nikaia'sında (İznik) Arkeolojik Yüzeysel Araştırması ve Tarihlendirme" başlıklı projenin desteği ile yayına hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, mustafasahin@uludag.edu.tr

*** Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, alialtin@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 19 Sayı: 35 / Volume: 19 Issue: 35

Some Traces on Nikaia's Agricultural Production in Antiquity: A Press Stone from Nikaia

ABSTRACT

In this article a new discovered screw press stone, which was documented in Orhaniye village around ancient Nikaia during the researches in frame of the cultural inventory project in Bursa and its districts, is presented. The cubic shaped blockstone from white marble with dowel holes on its upper surface and an eight armed cross pattern on its front side could be used as an altar base or a kind of grave monument (?). In accordance with pattern on front side the marble block might be used primarily in 5. - 6. Century AD. However, there isn't any trace on the block, which indicates when the block was used as spolie with the function of screw press stone.

Key words: Nikaia, Orhaniye / Akköy, olive press stone, ostotheke, Early Christian Period

Nikaia, günümüzde İznik İlçesi'nin bulunduğu alanda kurulmuş olan, bilinen kuruluş tarihi Erken Hellenistik Döneme uzanan bir kenttir¹. Bithynia Krallığı'nın önemli kentlerinden biri olmasına karşın, asıl ününü Roma İmparatorluk Dönemi'nde elde etmiştir². Nikaia, Hristiyanlığın güçlenmesinde önemli roller üstlenmiş, kısa bir dönem Bizans İmparatorluğu'na ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmıştır (Angold 2004: 29, 33-36).

Antik kentten günümüze tiyatro, zafer takları, özenli inşa edilmiş caddeleri, şehir surları gibi birçok önemli anıtsal yapı ulaşabilmiştir. Anıtsal yapıların finansmanı genellikle kamuya ait kaynaklardan karşılanırken³, bazı

¹ Kentin Hellenistik Dönem öncesi / Hellenistik Dönem'de aldığı adlar ve aynı dönemde yeniden kuruluşu ile ilgili olarak bkz. Strab. geogr.: XII, 4, 7; Steph. Byz.: 210; Şahin 1987: 1-3, 45-47.

² Kentin Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi tarihi ile ilgili olarak bkz. Şahin 2004: 6-13.

³ İmparator Trajan Dönemi'nde Bithynia Eyalet Valiliği yapmış C. Plinius Caecilius Secundus, Nikaia'daki tiyatro ve gymnasium yapılarının inşaatları esnasında, şantiyelerin kötü yönetildiğine değinirken, bu inşaatlarda kamuya ait paraların boş yere harcandığını zikreder: Plin. epist.: X. 39.

durumlarda anıt yapıların yerel aristokratların finansal desteğiyle de inşa edildikleri bilinmektedir⁴. Yerel aristokrasinin bu tür anıtsal yapılara finansör olacak derecede zenginleşmesine olanak sağlayan en önemli gelir kaynaklarından birisi, antik kaynaklarda herhangi bir bilgi olmasa da, kenti çevreleyen verimli topraklarda sürdürülen tarımsal faaliyetler olmalıdır. Zira, Nikaia, İznik Gölü'nün doğu kıyısında, üç tarafı sıradağlarla çevrili tarımsal faaliyetler için oldukça elverişli, verimli bir ova üzerinde yer almaktadır. Nikaia'nın bilinen en eski adı Yunanca'da "*sarmaşığı bol, bağı bol*" anlamına gelen Helikore'dir (Merkelbach 1985: 1-3; Şahin 1987: 1). Buna göre kentin antik dönemdeki önemli gelir kaynaklarından birisinin bağıcılık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Keza, Herakleialı Memnon ve Nonnos gibi antik yazarlar tarafından aktarılan, kentin şarap tanrısı Dionysos tarafından kurulduğu öyküsü de (Merkelbach 1987: 35-41), kuşkusuz bağıcılığın ve şarabın kent ekonomisi için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan antik dönemde Nikaia ve çevresinde hububat yetiştirildiği ve Askania / İznik Gölü'nün balıklarının meşhur olduğu bilinmektedir (S. Şahin 1987: 18, 53). İmparator Diokletianus döneminde yaşamış Nikaialı aziz Neophyθος'un hayat hikâyesini anlatan, Bizans devrinde kaleme alınmış, ancak yazarı belli olamayan bir kaynaktan, Nikaia çevresinin verimliliğinden bahsedilirken, kent çevresindeki salkım salkım üzüm bağları, gölden elde edilen ürünlerin bolluğunun yanı sıra, kent çevresinde "zeytin yüklü ağaçlardan" da bahsedilmektedir (S. Şahin 1987: 49, dipnot 1). İznik'in mevcut temel gelir kaynakları incelendiğinde, zeytinciliğin günümüzde de kent ekonomisinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna karşın ilçede ilk olarak zeytin üretiminin ne zaman başladığı ve kent ekonomisinde başat konuma geçtiğine dair elimizde herhangi bir arkeolojik belge bulunmamaktadır. Ancak, makale konusunu oluşturan mermer blok arkeolojik belge konusunda eksikliği bir ölçüde giderecek gibidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Uludağ Üniversitesi adına 2006 yılında Bursa ve İlçelerinde başlattığımız kültür envanteri projesi

⁴ Örneğin günümüzde İstanbul Kapı ve Lefke Kapı olarak adlandırılan kemerli anıtların üzerindeki yazıtlardan, bu anıtların, kentin MS 1. yüzyılda yaşamış önde gelen kişilerinden biri olan C. Cassius Chrestus tarafından finanse edildiği anlaşılmaktadır: Şahin 1978: 12, 79.

kapsamında, 2017 yılında İznik İlçesi'nin dağlık bölgesinde bulunan mahallelerinde incelemelerde bulunulmuştur⁵. Bu kapsamda uğranan mahallerden birisi de Orhaniye / Akköy olmuştur. Bursa il merkezine 76 km, İznik ilçesine 11 km uzaklıkta yer alan Orhaniye / Akköy, İznik - Orhangazi karayolunun 8. kilometresinin, 3 km kuzeyinde yer almaktadır. Bursa'dan Karamürsel ve Gölcük'e ulaşan en kısa karayolunun bu mahalleden geçtiği söylenmektedir.

Söz konusu proje kapsamında Orhaniye / Akköy'de yapılan araştırmalar esnasında, köy merkezindeki Okul Sokak'ta bulunan 7 ve 9 numaralı evlerin karşısındaki açık alanda mermer bir blok tespit edilmiştir (Resim 1-2). Orta irilikteki kristalli, kırmızımsı kahverengi damarlı beyaz mermerden kesilen blok, 102 cm genişliğinde, 93 cm derinliğinde ve 64 cm yüksekliğe sahip olup, yaklaşık bir küp şeklindedir.

Blok günümüze iyi durumda korunagelmiş olup, gövdenin çeşitli yerlerinde kopmalar ve aşınmalar mevcuttur (Resim 2). Kırılmaç kuyruğu biçimli zıvana kanalının bulunduğu yüzeylerden birinin sağ üst köşesinde (Resim 3), zıvana kanallı diğer yüzün sol alt köşesi ve zıvana kanalının sağ alt köşesinde kopmalar görülmektedir (Resim 5). Üst yüzeyde, sağdaki zıvana kanalının üst sol yanında bulunması gereken dübel deliği korunmamıştır (Resim 6). Ön yüzde çarpma neticesinde oluşan çatlaklar (Resim 2) ve blok yüzeyinin genelinde etkili aşınma görülmektedir.

Bloğun ön yüzünde yer alan bezemeli bölüm dışında kalan bölümleri kaba işlenmiştir. Söz konusu yüz üzerine, 1 cm derinliğinde oyulmuş yuvarlak

⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 11.08.2017 tarih ve E.164680 sayılı izniyle 05-15 Eylül 2017 tarihleri arasında yürütülen yüzey araştırmasına izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne çok teşekkür ederiz. Yüzey araştırması ayrıca Uludağ Üniversitesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yusuf Ulcay ve Kültür ve Turizm Daire Başkanı Aziz Elbas'a teşekkürü borç biliriz. Yüzey araştırmasına Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlileri Serkan Gündüz, Hazal Çıtakoğlu ve Serap Ala ile birlikte arkeolog Mustafa Uğur Ekmekçi katılmıştır. Dr. Reyhan Şahin ve arkeolog Semih Togan ise misafir olarak bulunmuşlardır. Yüzey araştırmasına katılarak yardım ve destekte bulunan araştırma görevlileri ve öğrencilerime çok teşekkür ederiz.

bir madalyon içerisine bir khristogram motifi işlenmiştir (Resim 2). Haç motifinin kolları arasında, kazıma olarak betimlenmiş kalp biçimli yapraklar yer almaktadır. Motifin sol üst köşesinde, yatay ve dikey düzlemde üçer sıra halinde uzanan ve orta noktada birleşen, toplam beş tane oyuk bulunmaktadır (Resim 2).

Yan yüzlerin her birinde büyük boyutlu, kırlangıç kuyruğu biçiminde zıvana delikleri vardır. Sağ yan yüzdeki zıvana deliği, sağ üst köşeden kırılmıştır (Resim 3). Zıvana deliğinin genişliği ölçülebilen üst bölümde 14 cm, tabanda 25, yüksekliği 48 cm, derinliği ise 16 santimetredir. Bu yüzdeki zıvana deliğinin sol üst bölümünde, 10 cm yüksekliğinde, 3 cm genişliğinde ve 2 cm derinliğinde küçük boyutlu bir dübel veya zıvana deliği yer alır.

Bloğun sol yan yüzünde, sağ yan yüzdeki kırlangıç kuyruğu formulu zıvana deliğinin bir paraleli yer almaktadır (Resim 4). Bu yüzdeki zıvana deliği 49 cm yüksekliğinde, 16 cm derinliğindedir. Zıvana deliği üst bölümde 15 cm, tabanda ise 25 cm genişliğindedir. Zıvana deliğinin üst bölümünde, üst genişliği 9,5 cm, alt genişliği 5,5 cm olan 6 cm derinliğinde daha küçük boyutlu bir dübel deliği işlenmiştir.

Arka yüz, bloğun orta-üst bölümünde bulunan, yaklaşık olarak oval formulu, işlevi anlaşılamayan iki oyuk dışında işlenmeden bırakılmıştır (Resim 5).

Bloğun üst yüzeyinin merkezinde 36 cm çapında, 23 cm derinliğinde yuvarlak formulu bir çukur yer almaktadır (Resim 6). Çukurun yaklaşık olarak yarıçapından itibaren kullanıma bağlı aşınma izleri görülmekte, bu nedenle de üst bölümde çapının genişlediği anlaşılmaktadır. Üst yüzeyin günümüze korunagelmüş köşelerinde, dübel delikleri olduğu görülmektedir. Ön yüzün sağ üst köşesine denk gelen bölümde, kareye yakın formda tek bir dübel deliği bulunmaktadır (Resim 7). Dübel deliği kenarlarının düzensiz bir şekilde genişlemesine neden olan kopmalar, dübeli sabitlemek için kullanılan kurşunun sökülmeğe çalışılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Ön yüzün sol üst köşesi ve onun karşısında yer alan köşede ise ikili dübel delikleri bulunmaktadır (Resim 8). Dübel oyuklarının kenarlarındaki düzensiz kopmalar bunlarda da söz konusudur. Dübel deliklerinin çevresinde yer alan kopma ve tahribatlardan dolayı, bu deliklerin ölçülerinin sağlıklı bir şekilde

alınması mümkün olmamıştır. Köşelerden birisi kopmuş ve kayıp olduğundan, diğer yüzeyde de dübel oyuğu olup olmadığını bilemiyoruz.

Taş üzerinde yer alan müdahaleler, bloğun en az iki farklı dönemde, farklı amaçlarla kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Ön yüzde yer alan khristogram bloğun orijinal döneminden olmalıdır. Madalyon içerisine yer alan ve alçak kabartma şeklinde betimlenen khristogram, kolları arasında kazıma olarak betimlenmiş kalp biçimli yapraklar ile zenginleştirilmiştir (Resim 2). Kalp motifleri ile zenginleştirilmiş khristogramlar genellikle dini mimaride karşımıza çıkan bir uygulamadır. En yakında bulunan örnekler arasında Nilüfer İlçesi'ne bağlı Çaylı Mahallesi (Tiryaki 2016: 825 vd. Kat. 14) veya İzmit Müzesi'nde (Yalçın 1996: Fig 11) yer alan mimari bloklara ait parçalar gösterilebilir. Bununla birlikte, uzak çevrede Knidos (Yalçın 1996: Fig. 4), Kuşadası (Mercangöz 2001: 162, Resim 9), Thasos (Sodini-Kolokotsas 1984: Plate 30i - 31b), Korinth (Scranton 1957: Plate 19/3) ve Porec (Terry 1988: Fig. 63, 65, 67, 71-72, 81) gibi kentlerde bulunan ve dini yapıların korkuluk levhalarını veya postamentleri süsleyen örnekleri de eklemek mümkündür. Bu örneklerden hareket ederek, Orhaniye'de tespit edilen bloğun, orijinalde Hristiyanlıkla ilgili dini yapıda kullanılan bir mimari eleman olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak üst yüzeyde yer alan 36 cm çapındaki oyuk ve köşelerde yer alan dübel delikleri eğer ilk kullanıma ait iseler, bloğun dini mimaride kullanılmış bir eleman olması konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır. Ortada bulunan çukur, Nikaia çevresinde bulunmuş olan ve ilk olarak S. Şahin ve S. Durugönül tarafından yayınlanan bir mezar sunağında kullanılan osthoteke uygulaması ile benzerlik göstermektedir (Durugönül ve Şahin 1993: 55 vd. Taf. 6b). Bu benzerlik bloğun orijinalde osthoteke / kül urnesi gibi mezar mimarisi ile ilgili bir fonksiyonunun da olabileceğini akla getirmektedir. Ancak bu önerimizi destekleyecek fazla bir veri elimizde bulunmamaktadır. Bu nedenle bu olasılığı soru işareti içinde vermek istiyoruz. Bilindiği gibi kalp motifleri ile belirginleştirilmiş khristogram motifleri İS. 5 - 6. yüzyıllarda yaygındır (Tiryaki 2017: 835). Bu nedenle bloğun belirlenebilen ilk evresinin bu tarihlerden olduğunu düşünüyoruz.

Bloğun yan yüzlerinde yer alan zıvana delikleri ise farklı bir dönem ve işleve işaret etmektedir. Zıvana kanalları altta geniş başlayıp üste doğru

daralmakta olup yüzeyleri açıktadır. Genişten dara doğru ilerleyen biçem, bu kanallara taşımaya yönelik mekanizmalar monte edildiğine işaret etmektedir. Benzer örnekleri, Çorum civarı (Keskin 2015: 93-103, Kat 121-142) ile Kilikia Bölgesi'nde (Aydinoğlu 2009: 92, Kat. 15) görmek mümkündür. Orhaniye'de tespit edilen bloğun bir benzeri Erdemli, Esenpınar'da bulunmuş olup, Ü. Aydınoğlu tarafından zeytinyağı üretiminde kullanılan donanım içerisinde değerlendirilerek, “*merkezi oyuklu ve yanlarda zıvana yuvalı vida ağırlık taşı*” olarak isimlendirilmiştir (Aydinoğlu 2009: 92 Kat. 15). Benzer şekilde Çorum'da bulunan örnekler ise E. Keskin tarafından “*zeytinyağı ve şarap işliklerinde kullanılan vida ağırlık taşı*” olarak tanımlanmaktadır (Keskin 2015: 93, 155). Bu örneklerden hareket ederek, Orhaniye örneğinin ikinci kullanımda zeytinyağı üretimi için kullanılan bir vida ağırlık taşı olduğunu düşünüyoruz.

Baskı kollu preslerle kullanılan benzer vida ağırlık taşları, özellikle Dağlık Kilikia bölgesinde çeşitli örneklerle temsil edilmektedir (Aydinoğlu 2009: 87-92, Kat. 1-15). Söz konusu vida ağırlık taşlarının ortasında, vidanın monte edilmesi ve vida somunun içerisinde dönmesini sağlayan merkezi bir oyuk bulunmaktadır (Aydinoğlu 2009: 33). Orhaniye blok taşının yan yüzlerinde yer alan zıvana yuvaları ise, vidanın ağırlık taşı üzerine sabitlenmesi amacıyla kullanılmış olmalıdır. Bu zıvana yuvalarına yerleştirilen ahşap ayaklar üzerine oturan üst örtü sayesinde, vida, ağırlık taşı üzerine dik bir biçimde durabilmekte ve merkezdeki oyuk içerisinde hareket edebilmektedir (Frankel 2016, 564, Fig. 34.5 c).

Sonuç olarak ilk olarak Erken Hristiyanlık Döneminde dini mekânlarında kullanılan bir mimari eleman veya osthothek / kül urnesi olarak kullanıldığını düşündüğümüz mermer blok, daha sonra devşirilerek zeytin yağı üretiminde kullanılan bir vida ağırlık taşına dönüştürülmüştür. İlk evrede kullanıldığı yapı veya mezar alanı ile ilgili olabilecek herhangi bir ipucuna Orhaniye veya yakın çevresinde henüz rastlayamadık. Bununla birlikte zeytinyağı üretiminde devşirme olarak kullanıldığını düşündüğümüz evresinde bulunduğu olası zeytinyağı işliği, bloğun ağırlığı ve büyüklüğü göz önünde bulundurulursa, Orhaniye'den fazla uzakta bir yer olmamalıdır. Bloğun boyutu, ayrıca, günümüzde olduğu gibi geçmişte de zeytinciliğin İznik ve çevresi için ekonomik önemde tarımsal bir faaliyet olduğunu açıkça göstermektedir. İznik ve çevresinde zeytinciliğin ilk olarak ne zaman

başladığını tam olarak bilemesek de, bu makale ile kayıtlara geçen vida ağırlık taşı, İznik ve çevresinde zeytinyağının yüzyıllardan beri bilindiğini ve sanayi boyutunda üretim yapıldığını göstermektedir.

Kaynaklar

Angold, Michael (2004). “Nikaia Kenti MS 1000 - 1400”. *Tarih Boyunca İznik*, Ed: Işık Akbaylıgil - Halil İnalçık - Oktay Aslanapa, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 27-55.

Aydınoğlu, Ümit (2009). *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*. İstanbul: Ege Yayınları.

Durugönül, Serra ve Sencer Şahin (1993). “Begräbnisstätte einer Familie bei Nikaia”. *Epigraphica Anatolica*, S. 21, s. 55-60.

Frankel, Rafael (2016). “Olive and Wine Production”, Ed: Georgia L. Irby, *A Companion to Science, Technology and Medicine in Ancient Greece and Rome*, Volume II, West Sussex: Wiley-Blackwell, s. 550-569.

Keskin, Esra (2015). *Küçük Asya’da Kutsal Kent Euchiota ve Bizans Dönemi Taş Eserleri*. Ankara: Serüven Kitabevi.

Mercangöz, Zeynep (2001). “Kuşadası’nda Parktaki Bizans Taş Eserleri”. Ed: Ayşe G. Şerifoğlu, *Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu*, İzmir, s. 155-167.

Merkelbach, Reinhold (1985). “Nikaia die Rankenreiche (ΕΛΙΚΩΦΗ). Ein übersehenes Fragment aus Arrians Bithyniaka”, *Epigraphica Anatolica*, S. 5, s. 1-3.

Merkelbach, Reinhold (1987). *Nikaia in der römischen Kaiserzeit*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

Plinius (2005), *Genç Plinius’un Anadolu Mektupları. Plinius, Epistulae. 10. Kitap*. Çev. Çiğdem Dürüşken ve Erendiz Özbayoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Scranton, Robert L. (1957). *Corinth Vol. XVI. Medieval Architecture in the Central Area of Corinth*. Princeton-New Jersey: The America School of Classical Studies at Athens.

Sodini, Jean-Pierre ve Kostas Kolokotsas (1984). *Aliki II: La basilique double*. Paris: Ecole Française d'Athenes.

Stephanos Byzantinos (1839). *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed: Antonius Westermann, Leipzig.

Strabon (2012). *Antik Anadolu Coğrafyası. Geographika: Kitap XII-XIII-XIV*. Çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şahin, Sencer (1978). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu, Teil (Kısım) I*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, Sencer (1978). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu, Teil (Kısım) II, 3, Testimonia*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, Sencer (2004). "Hellenistik ve Roma Çağlarında İznik / Nikaia". *Tarih Boyunca İznik*. Ed: Işık Akbaylıgil - Halil İnalçık - Oktay Aslanapa, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Terry, Ann (1998). "The Sculpture at the Cathedral of Eufirasius in Porec". *Dumbarton Oaks Papers 42, Vol. 42*, s. 13-64.

Tiryaki, Ayça (2016). "Bursa İli Nilüfer İlçesinde Bulunan Bizans Dönemi'ne Ait Mimari Plastik Taş Eserler". Ed: Mustafa Şahin - Sezai Sevim - Doğan Yavaş, *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Ankara: Özyurt Matbaacılık, s. 817-841.

Yalçın, Asnu Bilban (1996). "Alcune osservazioni sul decoro scultoreo e musivo delle chiese protobizantine di Cnido in Caria". Ed: Claudia Barsanti, *Bisanzio e l'Occidente: arte, archeologia, storia; studi in onore di Fernanda de Maffei*, Roma, s. 105-128.

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

